

Ana Cergol Paradiž (2022)

» Bela kuga «: Ilegalni abortusi in zmanjševanje rodnosti na Slovenskem v obdobju med obema vojnama

Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani / Znanstvena založba Filozofske fakultete
Univerze v Ljubljani. 232 strani.
ISBN 978-961-297-038-3

Ana Cergol Paradiž je doktorica znanosti s področja zgodovinarstva in docentka na Oddelku za zgodovino ljubljanske Filozofske fakultete. Z zadnjo monografijo nadaljuje raziskovanje socialnih in reproduktivnih politik na območju Slovenije med obema svetovnjima vojnama. V tem delu se osredotoča na zgodovino nadzorovalnih praks, povezanih zlasti z ženskim reproduktivnim telesom in vse večjo zaskrbljenostjo nad zmanjševanjem rodnosti. S tem prispeva pomemben vpogled v diskurz, ki so ga s prispevki v različnih pisnih virih konstruirali številni akterji obdobja, zaznamovanega s temeljitimi spremembami političnega, ekonomskega in družbenega življenja.

Pri analizi avtorica ne ostaja zgolj pri opisovanju burnih javnih polemik, ki so se razvijale v času vse večje pozornosti na demografska vprašanja, na katera so vplivali pronatalistični in evgenični trendi iz širših evropskih in severnoameriških središč. Ugotovitve, ki so rezultat poglobljene in obširne historične analize, teoretizira v foucaultovski maniri in jih umesti v spremenjeno obliko oblasti, v bio-oblast, značilno za prehod razvijajočih se (več)nacionalnih držav v moderne, industrializirajoče se družbe (takšna je bila tudi na tedanjem slovenskem območju). Z analizo perfidnih tehnik na področju rodnosti in seksualnosti ta prostor uspešno umesti v zgodovinski razvoj kapitalističnega upravljanja s populacijami, čeprav se marsikomu zdi, da zaradi perifernega ekonomskega položaja

0009-0001-8089-5080

in tedaj prevladujočega ruralnega prebivalstva to pri nas ni imelo posebne vloge. Hkrati s tem nakaže tudi na kontinuiteto s politikami iz prejšnjega avstro-ogrskega obdobja ter na pomemben vpliv militarizacije družbe, značilne za družbe iz izkušnje prve svetovne vojne in utrjujočega se fašizma ter drugih izključevalnih politik, ki so vodile v novo morijo.

Avtorica predstavitev porajajočih se oblik družbenega nadzora začne s pregledom zakonodaje, ki je skupaj z drugimi diskurzi zapovedovala razvoj zaželenih reproduktivnih praks. Fokus pregleda je na preganjanju »tajnih splavov« in zato žensk, ki so se k njim zatekale, ko so bili povsem prepovedani. Vendar pa sankcioniranje abortusov prav zaradi nove narave oblasti ni bila edina intervencija v reproduktivno življenje žensk. Ker se bio-oblast pri nadzorovanju ne opira na brutalne telesne kazni, ampak na upravljanje z različnimi vidiki življenja, je v knjigi opisan razvoj različnih zdravstvenih in socialnih institucij, saj so vse bolj normalizirane skrbstvene politike poleg upravljanja z abortusi začele posegati tudi na druga področja ženskih reproduktivnih pravic.

Eden novih poudarkov je bila zaščita mater in otrok, saj so bile hude socialne in zdravstvene razmere prepoznane kot razlog za vse večje število splavov. Tako so različni družbeni procesi – profesionalizacija porodniških poklicev, nove institucije, razvoj genetike in pediatrije, bakteriološki napredek, zaščita (nosečih) delavk, uvedba denarnih nadomestil in dodatkov ipd. – vzrok za preskok v razumevanju družbenih funkcij reprodukcije in posledica tega preskoka. Nove oblike upravljanja se namreč niso več osredotočale zgolj na prednosti velikega števila prebivalstva za predvsem ekonomske in vojaške cilje, ampak tudi na prednosti zdravega in dela zmožnega prebivalstva, zato so bili različni vidiki reprodukcije vse bolj podvrženi nadzoru strokovnjakov (pedagogov, psihologov, evgenikov, zdravnikov ipd.). Razvoj številnih institucij, ki so podpirale matere ter skrbele za zdravje in razvoj otrok, moramo zato razumeti kot izraz izvajanja tako nadzora kot skrbi nad stanjem prebivalstva.

V drugem sklopu se besedilo usmeri v analizo prispevkov v tiskanih medijih, povezanih z demografskimi vprašanji (prispevke so zapisale javne osebnosti različnih profilov). Ker je rodnost med obema vojnoma postajala vse bolj žgoča družbena tema, so se v javne polemike vključevali tako profesionalni politiki vseh provenienc kot tudi predstavniki cerkve, zdravniki, pravniki idr. V različnih prispevkih se zato izrisujeta tradicionalna pola političnih usmeritev, pri tem pa sta si enaka glede prepoznavanja zmanjševanja rodnosti in povečevanja splavov kot problema, manj pa glede vzrokov zanje in rešitve te problematike. V tem času je žensko reproduktivno telo, kot trdi avtorica, postajalo področje, na katerem so se bili ideološki boji in se je merila politična moč. Značilnost različnih pogledov je bila tudi ta, da niso govorili o nadzoru nad lastnim telesom kot pravici žensk, saj so imeli kolektivne interese za pomembnejše od interesov posameznic. Vendar so v tem času začele aktivno posegati v slovenski javni prostor tudi različne ženske organizacije. Zato pomemben del sklopa obsega analiza njihovih stališč do rodnosti in aktivnosti, ki so jih organizirale v skladu z različnimi političnimi agendami.

V zadnjem sklopu avtorica analizira 104 sodne spise večinoma celjskega pa tudi mariborskega in ljubljanskega okrožnega sodišča, ki so nastali med letoma 1919 in 1938. Čeprav je na sodišča prišlo malo primerov (večinoma tisti, pri katerih je šlo kaj narobe), nam spisi približajo realnost žensk, ki so naredile splav, njihovih partnerjev, izvajalcev abortusa ter okoliščin, v katerih so ti potekali. Ker je tak diskurz vedno posredovan prek centrov moči in profesionaliziranih okvirjev, temu pa so se prilagajali tudi obtoženci in priče, niso gola resnica o dejanskih dogodkih, prepričanjih in ravnanjih. Kljub temu je avtorica iz njih izluščila bistvene podatke o profilu obtožencev, motivih za splav, poteku postopkov, kaznih, cenah ipd. Tako nam osebne usode potrdijo, da so se na sodiščih pogosteje znašle revnejše ženske, ki jim je abortus pomenil zlasti reševanje materialne stiske. Hkrati pa razkrivajo, da so kljub strogi zakonodaji sodišča v teh primerih prisojala presenetljivo nizke kazni, ob tem pa celo upoštevala medicinsko indikacijo, preden je bila ta uzakonjena.

Ne glede na to avtorica sklene, da so kljub tej diskrepanci med javno zaskrbljenostjo in resničnostjo nizkih kazni sodišča utrjevala prevladujoče norme in izpolnjevala svojo disciplinirajočo funkcijo, ko so, denimo, nižje kaznovala spolne partnerje, ki so se nameravali poročiti. Ženske, obtožene zaradi abortusa, moramo zato videti kot »žrtve patriarhalne (pravne in politične) strukture, njihovo telo pa kot mesto oblastnega discipliniranja« (str. 190), a je hkrati v njihovih dejanjih treba nujno prepoznati tudi subverzivne elemente, s katerimi so širile polje avtonomije reproduktivnih in seksualnih odločitev.

Monografija, ki obravnava prepoved abortusa med obema vojnama, je izjemno zanimiv prispevek k raziskovanju razvoja reproduktivnih pravic v slovenskem prostoru. Osredotoča se namreč na obdobje, o katerem je manj govora, saj se različne študije bolj fokusirajo na obdobje postopne liberalizacije dostopa do abortusa v socializmu. Analiza tako pomembno pripomore k razumevanju, da širjenje reproduktivnih pravic ni rezultat enopomenskega linearnega družbenega napredka, temveč kompleksno polje različnih naracij, umeščenih v temelje obstoječe družbene in ekonomske ureditve, torej tudi v sam razvoj nacionalnih držav. Zato naracije, kot so govor o zmanjšanju rodnosti, izumiranju naroda, beli kugi ipd., tako brez težav vedno znova vzniknejo v na videz novih okoliščinah in skušajo z discipliniranjem ustvarjati stare subjekte za nove čase.

Vendar se lahko veliko naučimo tudi iz tradicije upiranja takšnemu discipliniranju; aktualen je denimo zapis, da so med obema vojnama številne ženske organizacije prevzele pacifistično stališče in bile proti rojevanju za militaristične namene. Takšne prepričljive ugotovitve, ki jih prinaša raziskovanje Ane Cergol Paradiž, so zato ključne za razumevanje delovanja številnih sodobnih družbenih institucij, katerih del je tudi socialno delo.